

Onderzoekers te velde: zien en gezien worden

Een reactie

Lammert Gosse Jansma, Durk Hak & Martijn de Koning*

Als redacteurs zijn we verguld met de positieve bespreking van ons boek door Ilse van Liempt. De focus op ethiek die zij waardeert, was precies een van de redenen om dit boek samen te stellen. Iedereen die korte of langere tijd ‘in het veld’ heeft gezeten, kent genoeg voorbeelden van ethische dilemma’s waarmee hij of zij geconfronteerd werd. Het was niet de bedoeling om ethische dilemma’s op te lossen (als het zo makkelijk was, was een boek misschien niet eens nodig geweest), maar wel om auteurs de gelegenheid te bieden de dilemma’s open en eerlijk over het voetlicht te brengen, te bespreken en te laten zien hoe zij daarmee om zijn gegaan.

We willen gebruik maken van de geboden mogelijkheid om te reageren door twee aspecten te belichten die Van Liempt naar voren brengt. Het eerste gaat over ons pleidooi voor ‘slow research’ en het tweede over seksuele intimidatie tijdens het veldwerk.

Van Liempt stelt:

‘Het is jammer dat de auteurs niet ingaan op de vraag hoe langdurig veldwerk zich verhoudt tot het huidige wetenschappelijke klimaat, waar steeds meer druk wordt uitgeoefend om meer en sneller te publiceren over zaken die “vernieuwend” en “van nut zijn” voor de maatschappij. Deze discussie hebben de auteurs helaas aan zich voorbij laten gaan.’

Nu zouden we kunnen wijzen op het feit dat we in de inleiding dit thema wel degelijk expliciet aan de orde stellen, maar we kunnen ons voorstellen dat het wat meer verdieping verdient. Van Liempt brengt namelijk een belangrijk punt naar voren: enerzijds de druk om snel zowel wetenschappelijk als maatschappelijk relevant te publiceren (liefst ook nog in excellente tijdschriften en in periodieken voor een breder publiek) en anderzijds de noodzaak tot reflectie, het feit dat veldwerk vaak ‘grillig’ is en dat het tijd kost om een goede relatie met je onderzoeksgroep te ontwikkelen. Alle hoofdstukken in ons boek hebben betrekking op langdurig onderzoek, dat in de meeste gevallen is verricht in het kader van een promotie.

Het zijn inderdaad de publicatiedruk, de noodzaak om veel en vooral in enkele excellente tijdschriften te publiceren en daarnaast ook nog maatschappelijk rele-

* Dr. Lammert Gosse Jansma is socioloog en theoloog en redacteur van *Religie & Samenleving*. E-mail: f2hlgjansma@hetnet.nl. Dr. Durk Hak is redacteur van *Religie & Samenleving*. E-mail: durkhak@home.nl. Dr. Martijn de Koning werkt als antropoloog aan de Radboud Universiteit Nijmegen en de Universiteit van Amsterdam. E-mail: m.dekoning@ftr.ru.nl.

vant te zijn die ervoor zorgen dat veldwerk steeds meer ingeperkt wordt, zowel qua duur als qua centrale rol in het onderzoeksbestaan. Antropoloog Jan Blommaert merkte recent op zijn blog op dat de werkdruk als geheel, maar vooral de publicatiedruk ertoe leidt 'dat publiceren een activiteit op zichzelf wordt, die in een losse relatie staat met onderzoek'. Hij wijst – net als wij in de inleiding op ons boek – op enkele nadelen daarvan, zoals in het zeer extreme geval van Diederik Stapel, wiens publicaties door fraude inderdaad compleet losstonden van de werkelijkheid. Blommaert sloot met zijn reactie aan bij 150 Belgische academici die recent protesteerden tegen die hoge publicatiedruk. Volgens hen staat '[d]e obsessie met kwantiteit (...) kerntaken van de universiteit in de weg'. Weliswaar is er de laatste jaren veel discussie over de noodzaak om te komen tot excellent onderzoek, excellente topinstituten en excellente onderzoekers. Maar laten we eerlijk zijn, dat is een vrijblijvend debat, bedoeld voor de bühne en het heeft niets, maar dan ook niets te maken met de kwaliteit van publicaties of van onderzoek. Het is slechts marketing, die er alleen toe leidt dat labels als innovatief, excellent, top, enzovoort aan inflatie onderhevig zijn, terwijl ze juist bedoeld zijn om vertrouwen te wekken. De nadruk in dat debat ligt dus niet op kwaliteit, maar op kwantiteit van publicaties.

De bijdragen in onze bundel laten juist zien dat langdurig veldwerk inderdaad met kwaliteit te maken heeft. De kracht van veldwerk zit 'm, zoals mensen ongetwijfeld weten, niet in de statistische generaliseerbaarheid van de resultaten, maar in *de validiteit en betrouwbaarheid* ervan. We weten wat we meten, binnen bepaalde grenzen. Maar dat weten we alleen door vallen en opstaan, door voortdurend onze eigen concepten, theorieën en aannames ter discussie te stellen in interactie met de mensen met wie we onderzoek doen. Niet alleen streven we naar validiteit door te weten wat we meten, maar door eenzelfde, langdurig proces weten we ook de betrouwbaarheid van onze onderzoeksresultaten te vergroten. Systematisch, vergelijkend onderzoek waarbij de onderzoeker steeds weer – en vaker dan hij/zij vooraf kon voorzien – voor verrassingen kan komen te staan, kost tijd. En vaak blijken juist die verrassingen later voor belangrijke inzichten te zorgen. En precies dat maakt veldwerk ook vaak zo ongelooflijk boeiend.

Natuurlijk maken we een planning als we aan veldwerk beginnen, maar een planning loopt vrijwel altijd anders. Simpelweg omdat de mensen met wie we werken zich nu eenmaal niet aan universitaire subsidieschema's houden. Bedacht moet bovendien worden dat het 'veld' niet vooraf al is gegeven, maar tijdens het onderzoek moet worden afgebakend, een gegeven waar niet iedereen die tijdschema's hanteert, vanwege de relatieve onbekendheid in *Academia* met langdurig veldwerk, gevoelig voor is. Uit de bijdrage van Carmen Becker blijkt ook nog eens dat onderzoek op internet al helemaal zorgt voor een 'veld' waarvan de grenzen voortdurend veranderen. En wanneer we echt innovatief veldwerk doen over die thema's die minder vaak onderzocht zijn of met onderzoeksgroepen die moeilijk toegankelijk zijn, kan het helemaal lang duren voordat je contacten hebt opgebouwd, en zeker in zulke situaties kan je veldwerk ook mislukken. En dan laten we nog maar even buiten beschouwing dat onderzoekers ook mensen zijn die op allerlei gebieden, bijvoorbeeld in hun gezin of met betrekking tot gezondheid, tegenslagen kunnen hebben die tot vertraging kunnen leiden. Een veldonderzoek

ker zal daarom tegen de trend van het huidige wetenschappelijke klimaat in moeten durven gaan, dat wil zeggen dat hij/zij zich moet leren verzetten tegen de eis van veel en snel publiceren. De onderzoeker moet deze houding zichzelf leren; in het huidige tijdsgewricht zal het wetenschappelijk onderwijs er geen aandacht aan schenken.

Opvallend genoeg lezen we niet vaak in antropologisch werk over de grilligheden van het veldwerk die nu eenmaal bij het dagelijks leven van mensen horen. De meeste methodische paragrafen en hoofdstukken zijn vaak een uitgebreide verantwoording van de methodische en strategische keuzes die zijn gemaakt, maar zelden van problematische ervaringen. Seksualiteit komt helemaal zelden ter sprake in de verslagen van antropologen. Wolf Bleeks boekje *Achter de coulissen* (1978), waarin de onderzoeker het bed deelde met een van de participanten, was een (Nederlandse) uitzondering. Het betrof hier een openhartige mededeling van een onderzoeker die een vrijwillige relatie met een respondent aanging. Over seksuele intimidatie, aanranding en verkrachting door informanten van onderzoekers vinden wij in de Nederlandse literatuur geen mededelingen, in ons boek wordt daarover voor het eerst bericht. Niettemin kent iedere sociale wetenschapper wel verhalen van vrouwelijke onderzoekers en studenten die seksueel onheus werden bejegend. De bijdrage van Norah Karrouche over aanranding door een informant is een indringend voorbeeld van een uitgebreide reflectie op een dergelijke gebeurtenis. Seksuele intimidatie, aanranding of verkrachting tijdens het veldwerk is ook buiten Nederland nog slechts zelden beschreven, terwijl er toch sprake is van een reëel probleem. In januari 2012 schreef de Amerikaanse bio-antropologe Kate Clancy een stuk voor het weblog *Context and variation*: 'From the field: "Hazed" tells her story of harassment'. Kate Clancy is een vaste schrijver voor dit blog en zij krijgt regelmatig mails van lezers over hun ervaringen met seksisme, seksuele intimidatie, aanranding en verkrachting. In dit specifieke stuk beschrijft een van de lezers haar ervaringen. Ondanks alle programma's aan universiteiten waarin bijvoorbeeld aandacht wordt besteed aan hoe vrouwen aanranding kunnen voorkomen, wordt uit haar verhaal duidelijk dat dit allesbehalve verleden tijd is. Haar bericht leidde tot nog meer verhalen die bij Clancy binnenkwamen en nog enkele stukken op *Context and Variation*. Het leidde eveneens tot een survey waaruit bleek dat 63 procent van de vrouwelijke onderzoekers en 39 procent van de mannelijke onderzoekers ervaringen hadden met verbaal seksisme en 21 procent van de vrouwen last had gehad van aanranding. Opvallend, het grootste deel van de ervaringen deed zich voor binnen de academische setting, bijvoorbeeld een afdeling van de universiteit. Minder dan 20 procent had ervaringen met seksuele intimidatie gedurende het veldwerk.

Voor zover wij weten, is er in Nederland geen vergelijkbare survey, maar het lijkt ons plausibel om te veronderstellen dat de situatie in Nederland niet veel anders is dan die in de Verenigde Staten. Het indrukwekkende verhaal van Norah Karrouche is daar een voorbeeld van. Het zou goed zijn als er in de Nederlandse academische wereld meer aandacht komt voor gevallen en vormen van seksueel geweld. Misschien dat de redactie van KWALON daarin een voortrekkersrol kan spelen? Wellicht is het een idee om een *special issue* te maken waarin onderzoekers hun ervaringen met seksuele intimidatie bespreken, eventueel voorafgegaan

door een symposium. Wij denken in ieder geval dat dergelijke ervaringen meer aandacht verdienen dan ze tot nu toe hebben gekregen.

Literatuur

- Bleeks, W. (1978). *Achter de coulissen: antropologisch veldwerk in Ghana*. Assen: Van Gorcum.
- Clancy, K. (2012). From the field: 'Hazed' tells her story of harassment. *Context and Variation, Scientific American Blog Network*. <http://blogs.scientificamerican.com/context-and-variation/2012/01/30/from-the-field-hazed-tells-her-story-of-harassment>.